

**ARHEOLOŠKI TRAGOVI KULTOVA I RELIGIJA
NA ŠIBENSKOM PODRUČJU,
Muzej grada Šibenika, 2008.;
263 stranice,
katalog sa 179 jedinica**

Prošlo je više od stoljeća otkako su na šibenskom području započela prva arheološka istraživanja. Otada je u Muzej grada Šibenika pristigao veliki broj arheoloških predmeta od kojih su mnogi objavljeni, a manji dio ih je predstavljen u okviru izložbi. Stoga je organizirana izložba *Arheološki tragovi kultura i religija na šibenskom području* kojom se nastojalo prikazati slijed vjerovanja raznih populacija koje su naseljavale ovaj prostor.

Katalog je podijeljen u tri tematske cjeline. Autor poglavlja *Prapovijest* je Emil Podrug. Paleolitik je na šibenskom području slabo istraženo razdoblje s tek nekoliko registriranih nalazišta. S lokalitetima iz mlađeg kamenog doba situacija je znatno bolja jer su ustanovljena brojna naselja na kojima je život trajao tijekom jedne ili više faza neolitika. Pirimjerice, na lokalitetima Krivače i Pokrovnik život je trajao od ranog neolitika, tzv. *impresso kulture*, (6500.–5500. prije Krista), do kasnog neolitika, tzv. *danilske kulture*, (4500.–3500. prije Krista). Autor napominje da je svakom istraživaču izazov kako interpretirati neolitičku religioznost, pri čemu treba imati na umu da se svi vidovi duhovnosti nisu manifestirali u materijalnoj kulturi. Unatoč interdisciplinarnim pristupima ovaj problem i dalje ostaje vrlo složen s nizom nepoznanica. Najraniji poznati primjerak minijaturnog žrtvenika iz Dalmacije, a ujedno i najraniji kulturni nalaz sa šireg šibenskog područja, potječe iz Konjevrata. Pored sela Pokrovnika pronađeni su fragmenti trokutastih i četvrtastih recipijenata, a sličnih je pronađeno na još nekoliko lokaliteta. Nije poznato čemu su služile ovakve posude. Nadalje, najveći broj izloženih prapovijesnih predmeta pripada srednjem neolitiku odnosno danilskoj kulturi, a većina ih potječe s lokaliteta Danilo, Krivače, Pokrovnik i Mratovo kod Drniša. Autor je poseban dio posvetio spiralnom ukrasu na neolitskoj keramici. Više od deset stranica namijenio je problemu nastanka ritona i njegove simbolike, ističući da na mnoga pitanja o ovom predmetu i dalje ne postoje zadovoljavajući odgovori. U katalogu je svoje mjesto našlo čak pedeset ritona. Razlažući dalje o neolitiku, autor je pisao o animalizmu, falusoidnim predmetima, antropomorfnim figuricama i fenomenu žrtvovanja djece. U nastavku je objasnio zašto su prapovijesna razdoblja nakon neolitika u katalogu zastupljena s daleko manjim brojem predmeta. Vrijeme razvijenog eneolitika obilježeno je pojavom tumula. Na šibenskom području istražene su dvije nekropole iz početne faze brončanodobne *cetinske kulture*. Jedna je na loklatetu Gaj

kod sela Brnjice, a druga na Crnom brdu kod sela Danilo Birnja. Autor ističe da se tumuli nalaze na velikom broju položaja, i češće je riječ o pojedinačnim ukopima nego o velikim nekropolama. Poglavlje o prapovijesti zaključeno je željeznim dobom. Arheološka istraživanja na širem šibenskom području pružaju puno bolju sliku o liburnskim nego o delmatskim lokalitetima. Među istraživanim liburnskim gradinama ističe Bribirsku glavicu, Veliku Mrdakovicu i Gradinu kod Dragišića, dok su na delmatskom teritoriju djelomice istražene tek dvije gradine. Kod Liburna prevladavaju ženska božanstva, a od muških je dominantan Silvan. Zanimljiv je grob iz 2. – 1. stoljeća prije Krista pronađen u Bribiru. U njemu je bio položen predmet sastavljen od pet cjevčica izrađenih od ptičjih kostiju, a interpretiran je kao Panova (Silvanova) svirala. Autor je poglavlje završio pisanjem o osobitostima liburnskih pogreba.

Toni Brajković autor je cjeline *Antika*. Najraniji antički kulturni predmeti na prostoru djelovanja Muzeja grada Šibenika potječu s rta Ploča kod Rogoznice (Dionimedovo svetište) i iz brodoloma kod rta Plavac pored Zlarina. U Danilu, Skradinu i Bribirskoj glavici, velikim rimskim gradskim cjelinama, ustanovljeno je mnoštvo žrtvenika i reljefnih prikaza posvećenih najrazličitijim božanstvima. Autor započinje pisanjem o grčko-rimskim božanstvima i mitološkim likovima. Posebno je izdvojio Dioniza, čiji je kult zbog svojih značajki bio izrazito blizak popularnom ilirskom Silvanu. Prikazi Dioniza sačuvani su na keramičkim skifosima pronađenima u zlarinskom brodolomu, zatim na skradinskim lucernama i lucernama iz Velike Mrdakovice. Na kvalitetnoj teri sigilati iz Velike Mrdakovice sačuvani su prikazi kiklopa, grifona i amoreta. Iz Danila potječe poznati ulomak sarkofaga s prikazom Ahileja i Prijama. Autor zatim spominje lucerne na kojima su prikazi boga Erosa, te Amora i Psihe. Na prostoru Delmata bilo je posebno popularno štovanje božice Dijane. Autor upozorava na analogije Dijaninog reljefa iz Danilo Kattuna s Dijaninim reljefom iz Prološca, te navodi još neke njezine prikaze na reljefu iz Danilo Birnja i jednoj lucerni iz Murtera. Na različitim arheološkim predmetima bile su prikazane Trivije, Meduza, Nimfe i Venera. Poseban odlomak posvećen je Silvanu i karakteristikama njegovoga kulta. Na području djelovanja Muzeja grada Šibenika nađeno je 28 reljefnih i epigrafskih spomenika koji se izravno odnose na Silvanov kult. Od toga ih čak 20 potječe iz Danila. Prema tome je očito, ističe autor, da je Silvan na području Delmata bio najpopularnije božanstvo, a možda i vrhovno. Njegovi prikazi mogu se podijeliti u četiri ikonografske grupe. Silvanu je posvećeno 19 žrtvenika, od čega je 13 iz Danila. Zanimljivo je da se na dva riditska žrtvenika javlja njegov epitet *Domesticus* koji je potvrđen na samo još jednom natpisu iz Burnuma, ali je čest u Italiji, Panoniji, Meziji, Daciji i ostalim dijelovima Carstva. Od službenih rimskih božanstava na šibenskom području potvrđen je Jupiterov kult, pa autor piše o koliko je njegovih žrtvenika riječ i koje su njihove karakteristike. Retci u nastavku posvećeni su razvoju carskoga kulta koji je, sudeći po tri važna natpisa, bio snažno prisutan u Skarodni. Na šibenskom

području potvrđen je kult Libera i orijentalnih božanstava Magne Mater, Mitre i Izide. O prisutnosti keltskih kultova svjedoče dvije skulpture, od kojih jedna prikazuje božicu Eponu. Pišući o zastupljenosti različitih poganskih kultova na ovom području, autor se osvrnuo na širi povijesni kontekst svakoga od njih. Završetak cjeline posvećen je bogoslužju, ritualima, praznovjerju i opisivanju načina na koji je kršćanstvo polako istiskivalo poganske kultove i vjerovanja.

Željko Krnčević autor je poglavlja *Ranokršćansko i starohrvatsko razdoblje*. Na šibenskom području ne postoje dokazi koji bi potvrdili prisutnost kršćanstva od početka 4. stoljeća kao što je slučaj u Saloni ili Zadru. Velika je vjerojatnost da Scardona postaje biskupija u 5. stoljeću, a akti salonitanskog koncila iz 530. spominju skardonitanskog biskupa. Na šibenskom području ustanovljeno je nekoliko sakralnih objekata od kojih je samo manji broj istražen. Primjerice, u Danilu na lokalitetu Stari šematorij, na dijelu termalnog kompleksa podignuta je u kasnoj antici mala sakralna građevina uz koju se kasnije oblikovalo groblje. Od istraženih crkvenih zdanja izdvaja se ono na Bilicama. U 5. i 6. stoljeću u Srimi je sagrađen kompleks dvojnih bazilika s krsnim zdencem u obliku križa, a istraživanjima je otkriveno mnoštvo ulomaka crkvenog namještaja. Autor naglašava važnost lokaliteta i crkve sv. Martina u Ivinju, kao jednoga od rijetkih do kraja istraženih i konzerviranih lokaliteta. Navodi cijeli niz djelomice istraženih lokaliteta u skradinsko-bribirskome kraju koji se mogu pripisati starokršćanskom dobu. Arheološki nalazi iz najranije nazočnosti Hrvata na ovom prostoru potječu s lokaliteta sv. Lovre na Donjem polju. Riječ je o dvije urne datirane u konac 7. stoljeća, odnosno u doba prije pokršćavanja Hrvata. Na širem šibenskom području ovakvi su grobovi pronađeni u Dubravicama gdje su uz pokojnike prilagane keramičke posude i drvene vjedrice s metalnim obručima, od kojih su neke bile poklopljene kamenom pločom, što upućuje na zaključak da su se u njih stavljali hrana i piće kao poputbina za „onaj svijet“. U nastavku autor napominje kako je čudno da je na ovom prostoru mali broj starohrvatskih crkava. Spominje bribirsku Glavicu, gdje su pronađeni skromni ostaci ulomaka predromaničkog crkvenog namještaja. U neposrednoj blizini Bribira, na položajima Krković i Otres, otkriveni su ostaci koji upućuju na postojanje crkava. Slični ostaci otkriveni su u Žažviću i Piramatovcima. Iz Otrisa potječe fragmentirani natpis koji svjedoči o gradnji ili obnovi crkve u doba kneza Branimira. Autor napominje da o postojanju predromaničkih sakralnih objekata u Šibeniku, dakle na tvrđavi sv. Mihovila i pored samostana sv. Frane, možemo samo pretpostavljati na temelju nekoliko odavno izgubljenih pleternih ulomaka i na šturim opisima Luke Jelića. Kod crkvice sv. Lovre u Donjem polju pronađeno je više od 40 komada crkvenog namještaja ukrašenog pleterom. Zanimljiv je ulomak arhitrava oltarne ograde koji svjedoči o preuređivanju dijela interijera crkve. Autor pretpostavlja da se to dogodilo za vladavine Petra Krešimira IV. ili Zvonimira. Ostali ulomci potvrđuju da je crkva također bila posvećena sv. Kuzmi i Damjanu, a spominje se i sv. Mihovil, što je prvi njegov spomen na šibenskom području. Po-

glavlje autor završava pisanjem o svecima čije je štovanje potvrđeno u šibenskom kraju u ovom razdoblju. Osim već spomenutih potvrđen je kult sv. Petra, sv. Jurja, sv. Stjepana, sv. Martina, sv. Krševana, sv. Florijana i sv. Marije. Majka Božja štuje se na ovom području od 9. stoljeća. Tekst kataloga izložbe završen je Šibenskom molitvom iz 14. stoljeća.

Ivan Matijević